

Soudruzi a soudružky

JAROSLAV SUK

Je mnoho krásných českých slov, která se dostala do nešťastných konotací, takže se je už ostýcháme používat v jejich původním smyslu. Namátkou uvádím téměř vymizelá slova statek a sedlák, která nahrazena farmou a farmářem odešla do zapomnění spolu s venkovskou idylou. Já bych se jejich návratu nebránil, kdežto selský lid má své vzpomínky na státní statky a snad považuje tato slova za historismy.

Ovšem slovo soudruh, „druh jiného druhu“, ponese svůj nepřijemný kontext ještě dlouho, snad jako německý Führer. Slovník spisovného jazyka českého z roku 1966 uvádí toto: **soudruh (...)** **soudružka (...)** **1.** *označení a vzájemné oslovení členů dělnické (sociálně demokratické, komunistické) strany, odborů, pracovního kolektivu; dnes časté oslovení vůbec (místo pán, paní): dobrý, vyspělý s.; nedělejte z generálů s-y, ale ze s-ů generály (Gottw.); - s. president, s. předseda, s-žka vedoucí, s. učitel, hledal tě nějaký s., s-zi a s-žky! Původní význam slova zachycuje slovník pod **2.** (...) *druh v zaměstnání nebo v zábavě, kamarád, přítel, druh, společník.**

K oslovení „soudruhu“ patřilo tykání, které mělo navozovat zdání rovnosti všech soudruhů. Nám, kteří jsme prošli školami 50.–80. let minulého století, jistě uvízla v paměti „souška učitelka“, které jsme ovšem vykali. I ono schůzovní oslovení se scvrklo na „souzi a soušky“, jelikož původní význam slova vyprchal.

Problémy byly s akademickými tituly. Existovalo například oslovení soudružka doktor, což je jistě sociolingvistická zvláštnost hodná objemné genderové studie.

Jako obecné oslovení se slovo protlačovalo mocenskými prostředky zejména do státních institucí, škol

Stalin, vrchní soudruh své doby

Foto: Wikipedia Commons

a pracovišť. Přirozená byla soudružka vedoucí, soudruh ředitel, ale jistě ne soudruh vrchní v restauraci. Tam jen

pan vrchní. Proces nahrazování pana a paní soudruhem a soudružkou měl prostě své meze. Cílem ale jistě bylo

Nejsvětější trojice všech soudruhů – Marx, Engels a Lenin

Foto: Wikipedia Commons

naprosté vytlačení občanských čili buržoazních oslovení a vytvoření společnosti soudruhů a soudružek sledujících jediný cíl, jímž bylo deklarované vybudování komunismu (nastolení absolutní totality). Revoluce se nejlíp prosazuje u dětí, u nichž lze dohlížet na nošení pionýrských šátek a správné oslovování vychovatelů, prosazuje se dobře i u zaměstnanců státu závislých svým chlebem, u vojáků nucených k poslušnosti, u umělců odkázaných na zakázky. Takže námi zkoumané slovo se stalo tím, co se v sociolingvistice označuje jako signifikant (což je silnější stupeň než indikátor). Pamatuju si, jak se vedoucí technik Sládek, když se na spalovně, kde jsem pracoval, poprvé dostal do odborářské funkce a měl oslovit skupinu spolupracovníků, kroutil a jak mu slovo „soudruzi“ nešlo od úst. Byli jsme ve spalovně jen dva nečlenové ROH, takže se nás ono oslovení ani netýkalo. Nebo týkalo? Když šlo o výplatu, objevovalo se „s. Suk“, kde s. nebylo patrně zkratkou pro samozvance...

Toto slovo bylo ovšem signifikantní i pro ne-soudruhy. V Miráklu má Josef Škvorecký hezkou scénu, jak

emigranta od úmyslu vrátit se do vlasti-vězení odradí, když spatří muže, který vypadal „jako soudruh“. A když někoho „hledali nějaký soudruzi“, tak už šlo do tuhého.

Výběrové chápání soudružského oslovení se pak projevilo nejlépe ve vězení, kde vězeň už soudruh být nemohl, kdežto bachař byl „pan“. Mnozí sovětské soudruzi a mnohé soudružky zažili takové výběrové chápání tvrdou cestou při výslechu, když se na vyšetřovatele obrátili slovem „tovarišč“ a uslyšeli surovou odpověď „tobě je soudruhem *seryj brjanskij volk*“, vlk z hlubokých lesů.

Zde se dostáváme k mezinárodnímu srovnávání, které nejlépe ukazuje, nakolik bylo soudruhování fenoménem kulturním a společenským, pevně spojeným s charakterem té které společnosti a vzdorujícím snaze zavést ideologickou jednotu. Sovětská společnost navazovala na přísně rozkazovanou společnost carského Ruska, kde „gospodin“ nebyl každý. I polské slovo „pan“ je v ruštině chápáno spíše jako šlechtický titul než občanské oslovení. V této souvislosti se spíše ujal „graždanin“ (občan,

oficiálnější, až po deptavé „graždanocčka“) a „tovarišč“ (ve srovnání s občanem méně formální). Dnes už se Rusové běžně oslovují „damy i gospoda“, což je přece jen určitý posun k občanské společnosti. V Polsku se „towarzysz“ příliš neprosadil, toto slovo zde bylo dříve užíváno v armádě. V NDR byla situace s oslovením „Genosse“ podobná jako u nás se „soudruhem“. Až na to, že zde existovala reminiscence na „Kamerad“ či „Parteigenosse“ z NSDAP, proto si soudruzi často říkali i „Kollege“. V Severní Koreji je oslovení dvojí, „dongmu“ neboli mladší, nižší soudruhu, příp. soudružko (ty jsou tam vždy nižší), a „dongji“, starší, vyšší soudruhu. Ideologií proklamovaná rovnost se stírá jako mávnutím proutku, když se o ni otřou tisíce let korejské společnosti.

A tak tu dochází k významovým posunům, které slovům dávají až opačný význam, posunům od druha nejbližšího až po netvora, který vás jde zatknout. Tak už to v sémantice newspeaku chodí. Naštěstí bychom dnes mohli mluvit spíše o oldspeaku.

pd